

Hjemstavnen og dens sprog

KNUD SØRENSEN

Verden er blevet mindre, i hvert fald når man måler afstande i tid. Det gælder såvel nationalt som globalt. Steder og folk, der tidligere var fjerne og ukendte, invaderer éns erfaring og udfordrer éns oplevelsesevne.

Og netop det forhold, at verden på den måde er blevet mindre, gør den meget større – næsten overvældende stor – når man måler størrelsen på den plads, den optager i vores bevidsthed. Ikke bare de lettere samfærdselsforhold, men i næsten højere grad satellit-fjernsyn, internet osv. bevirker, at vores opfattelse af liv, skæbne og sammenhænge ikke længere kun bygger på den verden, der ligger inden for sognegrænsen eller inden for den nationale grænse, ikke kun på den verden, der ligger mellem Europas kystlinier og Urals bjergmassiv, men bliver bestemt af vores mere eller mindre repræsentative erfaring af og viden om livet overalt på kloden og naturligvis også inden for nationen.

Alt dette er i overvejende grad positivt. Vores forståelse af politiske og kulturelle sammenhænge øges, vi har mulighed for at sætte den enkelte handling, den enkelte politiske beslutning i globalt perspektiv; men samtidig står vi i fare for at blive en slags fritsvævende væsener uden intens forbindelse til den plet jord, vi kommer fra. Faren opstår, når vi fortrænger erindringen om en hjemstavn og om hjemegnens sprog.

Det er min opfattelse, at i takt med éns viden om og oplevelse af den store mangfoldige verden øges, bliver behovet for, at man be-

varer bevidstheden om sin hjemstavn tilsvarende større. Som bekendt skal man have et fast punkt at stå på for at bevæge verden, man skal vide, hvad det var for en hjemstavn, der var grundlaget for éns personlighedsudvikling, man skal vide, hvem man inderst inde er, før man kan tage stilling til den udfordring, den inspiration og den provokation, som verdens nye lidenhed og verdens helt overvældende mængde af politiske og kulturelle strømninger udgør.

Hjemstavn som ståsted – og katapult. Det gælder, når man tænker på det globale, men i endnu højere grad når talen er om det nationale.

HJEMSTAVN SOM BEGREB

Når jeg bruger begrebet “hjemstavn”, tænker jeg ikke bare på noget geografisk, ikke bare på et landskab. En hjemstavn kan i lige så høj grad være et socialt miljø, der ikke kun er knyttet til ét landskab (eller byskab), men til specielle livsbetingelser. Men kernen i enhver hjemstavn er dens sprog, og det er sproget, som mere end noget andet er bestemmende for et menneskes personlighedsudvikling. Og i den periode, da man udvikler personligheden, er det hjemstavns sproget, der er grundlaget.

Det er hjemstavns sproget, som det følgende først og fremmest handler om.

Men først dette: I takt med at verden på én gang bliver mindre geografisk og større som del af vores bevidsthed, bliver incitamentet til og nødvendigheden af at blive flersproget påtrængende. Danskere har naturligvis en form for dansk som deres første sprog, men behersker ofte et andet og nu og da også et tredje sprog med et ordforråd og en sikkerhed, som tidligere var forbeholdt de meget få. Det åbner for forståelsen af andre folk og deres forhold og vilkår; det åbner for indsigt i andre kulturer og for påvirkning fra og på disse kulturer.

Men selv den, der behersker et andet og måske et tredje sprog så godt, som det nu kræves i den daglige forretningsmæssige eller kulturelle omgang med folk fra disse andre sprogområder, vil som oftest opleve, at han eller hun *tænker* på sit første sprog, altså på det sprog, som den pågældende er vokset op med og har stået i et gensidighedsforhold til. Det sprog var en væsentlig faktor, da personligheden blev udviklet, i det er éns historie og erfaring opsamlet.

Det er første-sproget, man tænker og føler på.

DET EGENTLIGE SPROG ER DIALEKTEN

Nu vil jeg se bort fra det globale og samle mig om det nationale og hjemstavns sproget, der som oftest ikke er helt identisk med det nationale sprog. Det gælder jo for de fleste mennesker, at deres sprog (modersmålet eller "hjertesproget" som en mere romantisk tid kunne finde på at kalde det) er en dialekt eller en sociolekt – de begreber glider over i hinanden – og først som sprog nr. to kommer det såkaldt rigsdanske. Måske er nummeret to for langt nede i rækken, måske var halvanden det rigtige tal, og som det egentlige nummer to kommer så engelsk eller tysk, eller hvad det nu er for et fremmedsprog, man prøver at beherske. Men altså: Det egentlige sprog er dialekten i den brede betydning af ordet, som dækker mere end specielle udtaler og specielle gloser, men som snarere er en dialektens sprogholdning, der viser sig i den måde, ordene bruges på, den måde hvorpå de *også* udtrykker det usagte og gør antydninger og pauser til åbenbaringer af alt det underliggende. (Og for en ordens skyld: Den meget vigtige side af dialekten kan ofte slå igennem, selv når sprogbrugerens gloser nærmest er rigsdanske og udtalen i overensstemmelse hermed).

Den værdi, der ligger i dialekterne og deres udtryk, blev jeg mindet stærkt om for nogle år siden, da jeg sammen med Knud Erik Pedersen fra Limfjordsegnens Litteratur Samvirke redigerede

en antologi bestående af dialektdigte. Der var gode digte af Thøger Larsen, Aakjær, Skjoldborg og andre af de i dag stadig kendte, men der var lige så gode digte af forfattere, hvis navn er ukendte i det, man kalder den litterære offentlighed, selv om de stadig huskes og værdsættes inden for deres geografisk begrænsede sprogområde.

Det påfaldende ved disse dialektdigte er, at de ikke uden videre kan oversættes til rigsdansk. Så falder de pladask til jorden, for der er i deres udtryk en forening af sprog og holdning, en åbenbaring af personligheder, der er så intenst præget af hjemstavns livsbetingelser og kultur, at der kræves mere end ord-for-ord-oversættelse, nemlig gendigtning, hvis de sprogligt skal eksporteres, og deres almenmenneskelige erkendelse af liv og skæbne skal fremtræde som andet end kuriøs ubehjælpomhed, når de løsrives fra det oprindelige sprog.

Digtene blev ikke oversat, heller ikke gendigtet, men blev bragt på originalsproget, og læserreaktioner tyder på, at mange har oplevet det som en stor tilfredsstillelse, at nogen tog *deres* sprog og dermed deres personlighed alvorligt. Der kom takkebreve på dialekt.

Min konklusion er denne: Med nedlæggelsen af sognegrænsen som mental grænse og med den ekspanderende bevidsthed om en mangfoldig verden, som man tilegner sig i disse år, risikerer man, at man amputerer væsentlige sider af sin personlighed, hvis man ikke fastholder forholdet til hjemstavnen og dermed også til sit sprogs udspring og erkender, at dette oprindelige sprog er nødvendigt som "indre sprog". Ganske vist må de fleste mennesker i deres daglige arbejde, i deres omgangskreds og i politiske og organisationsmæssige sammenhænge lære sig at beherske et andet-sprog og ikke mindst dets sprogholdning. Og dette andet-sprog vil som oftest være rigsdansk.

Lærer man ikke det, bliver man taber i et samfund, hvor mobiliteten er slået igennem, og hvor de færreste kommer til at leve deres voksne liv udelukkende i hjemstavnen og indhyllet i dens sprog.

(Artiklen er en lettere omskrivning af en kronik, der blev bragt i Morgenavisen Jyllands-Posten den 1. 7. 1997).

KNUD SØRENSEN FORFATTER, F. 1928 I HJØRRING. STUDENT 1946, LANDINSPEKTØR I NYKØBING MORS 1958-84. DEBUT SOM LYRIKER 1952. ADMINISTRATOR FOR FORFATTERFORLAGET ATTIKA 1973-99. MEDL. AF BL.A. KOMITEEN FOR HOLBERG-MEDAILLEN 1984-89. FORM. FOR LIM-FJORDSEGNENS LITTERATUR SAMVIRKE FRA 1995. HAR SIDEN 1961 UDGIVET EN RÆKKE DIGTSAMLINGER OG NOVELLER.